

ÇELEBİ SULTAN MEHMED HUSUSÎ KÜTÜPHANESİ*

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi

Dünyada pek âşikâreye vurmazlar; ilk Osmanlı padişahlarının okuma yazma ile ilgili olmadıklarını pek yazmazlar, ama dedikodu mahiyetinde söylemekten de çekinmezler tarihçiler.

Tarihçiler arasında pek çok noktalardan beğendiğim bir zât olan Hammer'in bile «Birinci Sultan Murad'ın okuması yazması yoktu. Raguzalılarla yaptığı musalâhada sağ pençesini mürekkebe bulayıp bastırdılar, hattâ tuğra şekli bu imzadan çıktı...» meâlinde bir yorumu vardır. Fakat bu zâtın hususî kütüphanesine âit temellük kitâbeli, arapça, fıkıhdan bir eser hâlen bizdedir'. Daha henüz (Sultan) I. Osman Bey, oğlu (Sultan) Orhan Bey'e âit ve kütüphanesine mâlolabilen bir temellüklü kitap göremedik. Ama el-yazılarıyla olan tuğralardan öğreniyoruz ki usûlünce güzel yazmaktadırlar. Fatih Sultan Mehme'din saltanatının yarısına kadar ilk padişahların bir imza şeklinden başka bir şey olmayan tuğraları kendi el-yazılarıyla olduğundan, yazılarına örnek gösterilebilir.. Demek ki yazmaları, hattâ husûsî hattat hocalardan öğrendiklerine şüphe götürmeden sülûs tarzında ve ona yakın istiflerde güzel yazmaya vukufalarını da göstermektedir. I. Sultan Osman ve oğlu Sultan Orhan'ın elleriyle yazılan ilk tuğralarının yazılarını tetkik etmek yerinde olur.

Yıldırım Sultan Beyazid'in hep Rumeli fetihleriyle meşgul olmasından ilim ve ilmi eserlerle iştigalini teyid edecek, kaynak mahiyetinde gösterebileceğimiz bir ip ucunu elde edemedik. Lâkin **Mu'cizü'l-Kanun'u** arapça şerh eden Hakim Şeyh Cemaleddin Aksarayî ahlâk ilmin-den **Ahlâk-ı Cemâl** diye anılan eserini I. Sultan Bâyezid'e ihdâ etmiştir ki (Nefis, Müteallikleri ve Muâmeleleri) diye üç kısımdan ibârettir. 776 (1374) de telif edilmiştir².

*Türk Kütüphaneciler Derneği V. Kurultay'ında, 17 Ağustos 1970 Pazartesi günü, İsmet Binark tarafından okunmuştur.

¹Kitabı Reddi Şerhi Mecmaülbahreyn. Fatih K. Nu : 1472. Fatih'in Hususî Kitaplığından naklen.

²Bâyezid adına yazılmış nüsha için bakınız : Damat İbrahim Paşa K.

Fakat esâretiyle başlayan devr-i fetrette, oğulları Emir Süleyman, İsa, Mûsa ve Mehmed Çelebiler arasında mücâdeleleri biliyoruz. Türkiyeye âit garb tarihlerinde I. Süleyman diye anılan Emir Süleyman şâir tabiatlı ve şâirlere ve âlimlere yakınlık göstermiş ise de imzasını güzelce atabilecek durumda değildi. Elimizde mevcut bir kaç tane tuğra şeklinde imzaları bunu gösteriyor.

Çelebi Sultan Mehmed'in (1387 - 1421) ilimle iştigali hakkında tarihimizde bir şey okumadık. Şu muhakkaktır ki ince ve hassas, mûsiki heveslisi ve ilme hevesli olduğunu bildiğimiz oğlu II. (Sultan) Murad'ı iyi yetiştirdiğini görüyoruz. Ona ithâfen bilhassa türkçe yazılmış ilmi ve edebî eserlerden ve topladığı diğer kitaplardan mürekkep bir kütüphanesi olduğunu ve hattâ devrinin Türk tezhipleriyle Bursa ve Edirne'de süslü kitaplarından hemen hepsi kütüphanelerimiz yazmaları arasında yer almıştır.

İşte babası Çelebi Sultan Mehmed'den, ufak yaşından itibaren, kitap toplayarak kütüphane kurma merakı II. Sultan Murad'a babasından ve oğlu (Fatih Sultan) Mehmed Çelebiye de kendisinden intikal etmiş olmaktadır. Her üçünün de kütüphanelerinin mevcûdiyeti bunu gösteriyor.

Çelebi Sultan Mehmed ve oğlu II. Sultan Murad'ın mevcûdiyeti şüpheli olmayan kütüphaneleri muhtevisini tam bilemiyorsak da bunlardan önce, belki o tarihte dünya yüzünde en zengin ve çok sayıda kitap toplamakla meşhur Fatih Sultan Mehmed birinci gelmektedir.

Bu, hükümdarın husûsî kütüphane kurmalar an'anesi, sıra ile baba oğlunun tertibi veçhile, II. Sultan Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûni Sultan Süleyman dâhil olmak üzere devam etmektedir. XIX. asrın sonuna kadar hükümdarların kütüphaneleri vardır ve muhtevisi çok zengindir. Konumuz şimdilik Çelebi Sultan Mehmed'e âit olduğu için ona rucû edelim :

Bugüne kadar 250.000 türkçe, arapça, farsça yazma kitaplarımızdan, okumayarak, ancak karıştırmakla, 55.000'ini gördük. Onlar içinde ekseriya kalınca kâğıt kalem ve siyah mürekkeple

Mâlikehul/Veliyyül Hamid Mehmed bin Bâyezid

iki sırada yazılı imzaların numaralarıyla bulundukları kütüphaneleri ve âit olduğu ilim dalını şöylece sıralayalım. Kimdir bu Bâyezid oğlu Mehmed?

- — Kitabü'l-Haşaîş li-Dioskorides. Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed D. 2147
- — Mizânü'l-İtidâl, İbnü'z-Zehebî. Ayasofya K. 3704
- » » » » » » 3490 (eski nüsha)
- — Kitabü'n-Nihaye , Cüz. 6 801 (1398) Süleymaniye Camii K. 562
Yazılışı 730 (1330)
Süleymaniye Camii K. 563
- — » » , Cüz. 7 801 (1398) de mukabele olunmuş
- — » » , Cüz. 8 801 (1398) de mukabele olunmuş
Süleymaniye Camii K. 564
- — » » , Cüz. 9 m 801 (1398) de mukabele edilmiş.
Süleymaniye Camii K. 565
- — » » , Cüz. 10 Ramazan 730 da istinsah edilmiş. 803 de mukabele Süleymaniye Camii K. 560
- — » » , Cüz. 1 801 (1398) de istinsah
Süleymaniye Camii K. 557,566
- — » » , Cüz. 2 Ramazan 801 (1398) de istinsah
Fatih K. 1984
- En eski nüsha (tarih yok) kabında mücellid (Necmeddin) 30 mührü tezyini mahiyette basılmıştır.
- — Vefeyâtü'l-Âyan, Kıt'a. 1 (İbn-i Hallikân) eski nüsha Ayasofya K. 3531
- — Mizânü'l-İtidâl, Cilt. 3 (Ma'rîfetün Esmâü'r-Ricâl) eski nüsha Ayasofya K. 3492
- — Mizânü'l-İtidâl, Cilt. 2 Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî
Eski nüsha Ayasofya 3491
- — Tefsîr-i Çärperdi , Eski nüsha Fatih K. 358
- — Usûl-ü Fıkıh (İbn-Saâti) sene 743 (1342) Bursa'da Haraççioğlu K.
- — Kitabu Câmî'ü's-Sagîr (Nahivden) z 773 (1371) Hollanda Leiden Üniversite K. Cod. Or. 471
- — Mecmuatü'r-Resâil, Varak 204, sonlarında okuyanlara verilen pek çok sayıda arapça eski icâzetnâmeler. Hepsî önemli. Hollanda Leiden Üniversitesi K. Cod. Or 580. Şamda 595 de yazılmış.

Bunların hepsi Çelebi Sultan Mehmed'indir. Bu temellük kitâbeleri de el-yazısıyladır. İmzalarından da örnekler verdiğimiz Çelebi Sultan Mehmed'in Husûsî kütüphanesine dahil kitaplar her ilim ve fen dalında bulunmaktadır. Ekseriyetini şer'î ilimler teşkil etmekle beraber biyografi üzerine de bir kaç eser bulunmaktadır. Hâlen Topkapı Sarayı Hazine kütüphanesinde olan ve dünyada bulunan en eski Dioskorid «Materia Medica» sı da onun kütüphanesine dahil olup husûsî önem taşımaktadır. Bilhassa bu nüsha Osmanlı hükümdarlarının kitaplıklarından

hârice çıkmamıştır. Şimdiye kadar görebildiğimiz bu mahdut sayıdaki eski ve nâdide nüshaların en mühim tarafı ve temellük kitabele-riyle Çelebi Sultan Mehmed'in husûsî kütüphanesine âit olması ihtimâ-linde şüphe etmediğimiz bir nokta da bütün bu eserlerin, kendisinden çok evvelce te'lif veya istinsâh edilmiş bulunmasıdır.

Müsbet ilimlere de meraklı olan Çelebi Sultan Mehmed 824 (1421) de öldüğüne göre bu temellük kitâbeli eserlerden hiçbiri bu tarihten son-ra istinsâh edilmemiştir. Öyle olsaydı bu imzanın yeni başka bir zâta âit olduğu düşünülebilirdi. Hepsi, Anadolu ciltlerine varıncaya kadar, Çele-bi'den önceki devirler nüshalarıdır. Aynı zamanda bu kitapların yine padişahlar kütüphanelerinden, yani halefleri II. Sultan Murad, Fatih Sultan Mehmed ,II. Sultan Bâyezid devirlerinde de, hârice çıkmamış bulunmaları da bu bahsin önemini ve ciddiyetini ortaya koymakta-dır. XVIII. asırda Ayasofya, Süleymaniye Câmii, Fatih kütüphanelerine de yine padişahların saray kütüphanelerinden intikal etmiştir.

Bu bahis henüz işlenmek üzeredir. Bizzat tuğrasında kullandığı ve kalınca kalemle yazdığı bu imzalar kütüphanelerimizle ilgili müdür ve memurlarca göz önünde tutulup da bizim yaptığımız gibi bir tarama neticesi yeni toplanacaklarla birlikte, Çelebi'nin çocuk ve torunlarına kalan kitapların her türlü ilim ve fen dalında eserlerle zengin ve olduk-ca tam kadrolu bir kütüphane teşkil ettiğinin zamanla ve hep elbir-liğiyle ortaya çıkarılacağına eminim.

Kitaplarda, alâkalı zevâtın birer birer metin hârici kayıtları araş-tırma metodu memleketimize ihmâllerimizden sokulamadığı cihetle, Çelebi'nin çeşitli ve mühim eski yazmalarla süslü kitaplığında bulunan diğerleri şimdi tesbit edilememekle beraber, bu sayılarla bildirdikleri-miz de önemsiz sayılamaz. Zaman ile bu bahsi dikkatimiz derecesine göre derinleştirmeğe çalışırken, daha bunun gibi mahiyeti eski ve ilmi, ne kadar konularla karşılaşacağımız düşüncesini benimseyerek sevin-meliyiz. İşte kitap karıştırma ile metin hârici kayıtlardan yeni bir çok ansiklopedik konuları kazanabileceğimizin yeni bir misâlini vermiş olu-yoruz. Aynı zamanda kitap işlerimizin daha ilmileşmesini istiyorsak bu gibi kayıtlara da yer verilmeleri vaktinin artık geldiğini hatırlatmak isteriz.

Fatih k.
358

ملا
الولى محمد بن بايزيد

S. C. K. 546

ملا
الولى محمد بن بايزيد

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Cod. ar. 471

S. C. K. 550

ملا
الولى محمد بن بايزيد

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Cod. ar. 550

S. C. K. 552

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Agasafya 3490

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Fatih k.
1984

ملا
الولى محمد بن بايزيد

S. C. K. 564

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Agasafya k. 9491

ملا
الولى محمد بن بايزيد

S. C. K. 565

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Suleymaniye C. K. 562

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Fatih k. 1198

ملا
الولى محمد بن بايزيد

ملا
الولى محمد بن بايزيد

Agasafya 952

ملا
الولى محمد بن بايزيد

S. C. K. 563

Çelebi Sultan Mehmed Hususi Kütüphanesine ait muhtelif kitaplarda rastlanan
«Mâlikehul/Veliyyül Hamid Mehmed bin Bâyezid» imzalarının örnekleri.